

بسم الله الرحمن الرحيم

انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی (مردم‌شناسی) با تاکید بر فرهنگ مردم ایران

تالیف:

هدایت الله ستوده

عضو هیات موسس و هیات امنای
موسسه آموزش عالی علاءالدوله سمنانی-گرمسار

با همکاری:

محمود رنجبر

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی

تهران - ۱۳۹۹

سرشناسه	:	ستوده، هدایت‌الله، ۱۳۱۹ -
عنوان و نام پدیدآور	:	انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی (مردم‌شناسی) با تأکید بر فرهنگ مردم ایران / تألیف هدایت‌الله ستوده، محمود رنجبر.
مشخصات نشر	:	تهران : ندای آریانا، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۲۴۸ص: مصور، جدول.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۵۷۷۰-۵۸-۲
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	کتابنامه : ص. [۲۴۱] - ۲۴۸ ؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	:	انسان‌شناسی -- ایران
موضوع	:	Anthropology -- Iran
موضوع	:	قوم‌شناسی -- ایران
موضوع	:	Ethnology -- Iran
موضوع	:	فرهنگ عامه -- ایران
موضوع	:	Folklore -- Iran
شناسه افزوده	:	رنجبر، محمود، ۱۳۲۲ -
رده بندی کنگره	:	۲۵GN
رده بندی دیویی	:	۰۹۵۵/۳۰۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۷۵۷۷۰۹

ندای آریانا

انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی (مردم‌شناسی)

با تأکید بر فرهنگ مردم ایران

تألیف: هدایت‌الله ستوده

با همکاری: محمود رنجبر

ناشر: ندای آریانا

صفحه‌آرا: منیرالسادات حسینی

چاپ دوم ۱۳۹۹

تیراژ: ۲۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۷۰-۵۸-۲

دفتر فروش: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

قیمت: ۵۱۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

مقدمه ۱۱

بخش اول

فصل اول: انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی (مردم‌شناسی) ۱۷

انسان‌شناسی و مردم‌شناسی ۱۷

شاخه‌های انسان‌شناسی ۱۸

انسان‌شناسی جسمانی ۲۰

انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی یا مردم‌شناسی ۲۳

مردم-نگاری و مردم‌شناسی ۲۳

مردم‌شناسی به عنوان علم قرن بیست و یکم ۲۴

ویژگی‌های مردم‌شناسی ۲۷

فایده مردم‌شناسی ۲۵

مردم‌شناسی کاربردی ۲۷

فصل دوم: مردم‌شناسی در پویه تاریخ ۳۲

مردم‌شناسی در دوران کهن ۳۲

هرودت پدر علم تاریخ ۳۲

ابن فضلان ۳۴

ناصر خسرو ۳۵

ابوریحان بیرونی ۳۶

ابن بطوطه ۳۷

ابن خلدون ۳۸

مردم‌شناسی در دوره رنسانس ۳۹

مردم‌شناسی در ایران ۴۳

فصل سوم: جایگاه انسان‌شناسی در علوم اجتماعی ۴۹

باستان‌شناسی ۴۹

تاریخ ۵۲

زبان‌شناسی ۵۳

جامعه‌شناسی ۵۸

روان‌شناسی.....	۵۹
روان‌شناسی اجتماعی.....	۶۱
- زیگموند فروید و نظریهٔ عقدهٔ اودیپ.....	۶۰
-کارل گوستاو یونگ و نظریه ناخوابگهی جمعی.....	۶۱
جغرافیای انسانی.....	۶۵
فصل چهارم: فرهنگ؛ راه و روش زندگی در جامعه.....	
تعریف و مفهوم فرهنگ.....	۶۸
فرهنگ مادی و فرهنگ غیر مادی.....	۷۰
تکنولوژی و مؤلفه‌های آن.....	۷۰
فرهنگ غیر مادی.....	۷۱
فرهنگ و شخصیت.....	۷۴
ویژگی، عنصر و مجموعه فرهنگی.....	۷۶
قوم‌مداری: برتر پنداری قوم و فرهنگ خودی.....	۷۶
ویژگی‌های فرهنگ.....	۷۸
تفاوت‌های فرهنگی.....	۸۲
فصل پنجم: دبستان‌ها و نظریه‌های انسان‌شناسی.....	
دبستان‌تطور‌گرایی: پیشرفت جامعه‌های انسانی.....	۸۹
فرایند‌تطور‌گرایی.....	۹۰
انسان‌شناسان‌تطور‌گرا.....	۹۱
لوویس هنری مورگان: از توحش تا تمدن.....	۸۸
دبستان‌اشاعه‌گرایی.....	۹۵
دبستان‌کارکرد‌گرایی.....	۹۹
دبستان‌اندام‌وارگی و کارکرد‌گرایی.....	۱۰۰
نوتطور‌گرایی.....	۱۰۱
نظریهٔ ساختار‌گرایی.....	۱۰۳
اصول تحلیل ساختی.....	۱۰۴
فصل ششم: روش‌های پژوهش در انسان‌شناسی.....	
روش‌های پهن‌گر و ژرف‌انگر.....	۱۰۷
پژوهش در میدان.....	۱۰۸
طرح مطالعه یک جامعه.....	۱۰۸

۱۱۰	مردم نگاری
۱۱۱	مشکلات پژوهش‌های مردم نگاری
۱۱۳	شیوه‌های پژوهش
۱۱۵	فرق مردم‌شناسی و مردم نگاری
۱۱۷	تک نگاری
۱۱۹	روش گردآوری مطالب
۱۱۶	روش دودمان نامه
۱۲۲	نشانه‌های خویشاوندی

بخش دوم: انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی (مردم‌شناسی)

۱۲۷	فصل هفتم: فولکلور، کهن‌ترین میراث فرهنگی
۱۲۸	تعریف و ویژگی‌های فولکلور
۱۲۹	فولکلور و مردم‌شناسی
۱۲۹	تاریخچه فرهنگ عامه در ایران
۱۳۱	فرهنگ عامه
۱۳۲	ادبیات شفاهی و انواع آن
۱۳۳	ترانه‌ها
۱۳۶	مَثَل؛ پل پیوند با آفرینش
۱۳۶	ماشین نوشته‌ها
۱۳۹	لالایی‌ها
۱۴۰	چیستان‌ها
۱۴۱	ضرب‌المثل‌ها
۱۴۲	سنت‌ها
۱۴۳	داستان‌ها و قصه‌ها
۱۴۵	تحلیل روان‌شناختی
۱۴۷	فصل هشتم: ساختار خانواده و نظام خویشاوندی
۱۴۳	الف: تعریف خانواده
۱۵۰	انواع خانواده
۱۵۳	الگوهای قدرت و اقتدار در خانواده
۱۵۴	الگوهای سکونتی خانواده

ازدواج و اشکال آن.....	۱۵۵
الگوهای ازدواج.....	۱۵۷
شیوه‌های همسرگزینی.....	۱۵۷
نظام خویشاوندی.....	۱۶۰
ردیابی رابطه خویشاوندی.....	۱۶۲
خویشاوندی سببی.....	۱۶۳
رابطه خویشاوندی در جامعه‌های سنتی ایران.....	۱۶۳
واژگان خویشاوندی.....	۱۶۴
جدول واژگان خویشاوندی.....	۱۶۷
فصل نهم: انسان‌شناسی باورهای دینی، اسطوره‌ها و مناسک.....	
دین و کارکردهای آن.....	۱۶۸
کارکردهای دین.....	۱۶۹
دین و اخلاق.....	۱۷۰
خاستگاه دین.....	۱۷۰
مانا (قدرت فوق طبیعی).....	۱۷۵
جادو و جادوگر.....	۱۸۲
فیتشسیم، بت پرستی (مرحله تطور یافته جان گرایی).....	۱۸۳
اسطوره: باور دینی انسان ابتدایی.....	۱۸۴
اسطوره و تاریخ.....	۱۸۴
مناسک و انواع آن.....	۱۸۵
کارکردهای مناسک گذر.....	۱۸۹
فصل دهم: انسان‌شناسی اقتصادی.....	
تاریخچه انسان‌شناسی اقتصادی.....	۱۹۱
سازمان اقتصادی.....	۱۹۳
فعالیت تولیدی یا کار.....	۱۹۴
تقسیم کار.....	۱۹۵
تقسیم کار بر حسب جنس.....	۱۹۶
همیاری و یاریگری.....	۱۹۸
تولید حیثیت.....	۲۰۰
پتلاچ: مبادله آیینی.....	۲۰۴

۲۰۵.....	حلقه کولا: نوعی مبادله فراگیر.....
۲۰۷.....	داد و ستد؛ مبادله آداب و اموال.....
۲۰۷.....	تجارت خاموش.....
۲۰۸.....	مبادله در بازار.....
۲۰۹.....	اقتصاد بازاری.....
۲۱۰.....	بازارهای هفتگی در ایران.....
۲۱۳.....	فصل یازدهم: انسان‌شناسی سیاسی.....
۲۱۴.....	ماهیت رفتار سیاسی.....
۲۱۵.....	قدرت سیاسی.....
۲۰۸.....	مفاهیم قدرت سیاسی.....
۲۲۲.....	نظام‌های سیاسی.....
۲۲۶.....	سرکردگی (رییس‌سالاری یا جامعه تحت رهبری رییس).....
۲۲۸.....	دولت (دیوان‌سالاری جامعه تحت رهبری دولت).....
۲۲۰.....	سد دوره تکاملی فرهنگی - اجتماعی تشکیل دولت (نظام سیاسی).....
۲۲۱.....	جدول دوره توحش.....
۲۲۲.....	جدول دوره بربریت.....
۲۲۳.....	جدول دوره تمدن.....
۲۳۳.....	فصل دوازدهم: انسان‌شناسی حقوقی.....
۲۳۴.....	عرف و عادت.....
۲۳۵.....	رسم؛ عرف و قانون.....
۲۳۶.....	گام‌های رسیدن به حقوق و قانون.....
۲۳۸.....	ور گرم: گذشتن از آتش.....
۲۴۰.....	قانون سازوکار نظارت اجتماعی.....
۲۴۰.....	قانون و کارکردهای آن.....
۲۴۱.....	کارکردهای قانون.....
۲۴۲.....	قانون و مجازات.....
۲۴۳.....	خونخواهی؛ نوعی مجازات.....
۲۴۴.....	شیوه‌های حل اختلاف بین ایلات و اقوام ایران.....
۲۴۷.....	آئین فصل در عشایر خوزستان.....
۲۵۰.....	منابع.....

نشانه‌های آوانویسی واژه‌ها و جمله‌های گویشی

حرف‌ها	آواها
b	ب
p	پ
t	ت - ط
J	ج
Ĉ	چ
h	ح - ه
x	خ
d	د
z	ض - ذ - ز - ظ
r	ر
Ŝ	ژ
S	س - ث - ص
Ŝ	ش
q	غ - ق
k	ک
g	گ
l	ل
m	م
n	ن
v	و
y	ی
?	ع و همزه
f	ف

مقدمه

دنیایی که انسان در آن زندگی می‌کند، رویدادهای بی‌شماری را به خود دیده است. این رویدادها او را وامی‌دارد تا دربارهٔ آنها بیندیشد و برای شناخت و تبیین آنها بکوشد؛ شاید هنوز هم، جالب‌ترین مخلوق این دنیا، خود انسان باشد. انسان‌شناسی مطالعه نوع انسان است در همهٔ مکان‌ها و تمام زمان‌ها و نیز در جستجوی تولید دانش است دربارهٔ انسان و رفتارش و همچنین به مطالعهٔ انسان در ارتباط با خاستگاه، توزیع، طبقه‌بندی نژادی، روابط اجتماعی و محیطی و ویژگی‌های جسمانی و فرهنگ می‌پردازد.

انسان‌شناسی یکی از گسترده‌ترین و جذاب‌ترین حوزه‌های علمی علوم انسانی است؛ شاید جذابیتش، به خاطر توجه "کل‌گرایانه‌ای" است که در پژوهش‌های نظری و تجربی به "انسان" دارد؛ زیرا هم جنبه‌های زیستی (انسان‌شناسی زیستی) و هم جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی (انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی یا مردم‌شناسی) زندگی انسان را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

این دانش بشری هم انسان را به‌عنوان آفریدهٔ طبیعت و هم آفرینندهٔ فرهنگ مطالعه می‌کند و علاقه‌مند است تکامل زیستی، اجتماعی و فرهنگی انسان را در گذشته و حال مورد پژوهش قرار دهد و نیز بررسی شیوه‌های زندگی مردمان جنگل‌های دور افتاده و ناشناخته همان قدر برای آن، دارای اهمیت است که مطالعهٔ شیوه‌های زندگی ملت‌های پرجمعیت همراه با تکنولوژی (فناوری) پیشرفته آنان.

درواقع، یکی از بحث‌هایی که همواره برای ما انسان‌ها مطرح است، یافتن پاسخ‌هایی به این پرسش‌ها است که از کجا آمده‌ایم، آمدنمان برای چه بوده و به کجا می‌رویم؟ به قول مولانا:

ز کجا آمده‌ام؟ آمدنم بهر چه بود؟
به کجا می‌روم آخر، نمایی وطنم
برای یافتن این پرسش‌ها، انسان‌ها در سراسر تاریخ زندگی خود، به افسانه‌ها، اسطوره‌ها، فرهنگ عامه (فولکلور) روی آورده‌اند و حتی بیشتر از تجربه‌های حاصل از مشاهده‌های دقیق خود، به آنها اقبال نشان داده‌اند. انسان‌شناسی نزدیک به دو قرن است که با رویکرد علمی که بتواند به این پرسش‌ها پاسخ دهد، پدید آمده است.

این کتاب از دو بخش، هر بخش شامل شش فصل تنظیم شده است، بخش اول

شامل: تعاریف، دبستان‌ها و نظریه‌ها، ارتباط انسان‌شناسی با دیگر علوم اجتماعی و روش تحقیق می‌باشد، بخش دوم شامل: فولکلور (فرهنگ عامه)، خانواده و نظام خویشاوندی، انسان‌شناسی دینی، اسطوره‌ها و مناسک و نیز انسان‌شناسی، اقتصادی، سیاسی و حقوقی سامان یافته است.

در پایان لازم می‌دانم از آقای مصطفی میرحسینی مدیر انتشارات آوای نور و خانم منیرحسینی که صفحه‌پردازی و چاپ نهایت کوشش را مبذول داشته‌اند تشکر کنم. امید است کم و کاستی‌های کتاب را که ناگزیر از خامی و نارسایی قلم و اندیشه نگارنده است ببخشایند.

هدایت اله ستوده

مرداد ماه ۱۳۹۸